

KLEINE KUNSTKRONIEK

EEN NIEUW KERKELIJK LIEDBOEK

PIETER BAKKER

Ruim een kwart eeuw nadat de eerste gezangbundel van de hervormde kerk in gebruik was genomen, wierp dominee Ledeboer uit Benthuzen het boek in 1840 alsnog tijdens een kerkdienst demonstratief van de kansel. Het is een dieptepunt in de zogenaamde gezangenstrijd die de hele negentiende eeuw speelde. Toch is er vanuit een historisch gezichtspunt wel een beetje begrip voor de boze predikant op te brengen, vooral omdat elke gemeente nog tot 1860 verplicht was tenminste één gezang per dienst te zingen.

In 1619 bepaalde de Synode van Dordrecht dat in de Nederduits Gereformeerde Kerk, vanaf 1816 Nederlands Hervormde Kerk geheten, alleen de psalmen en slechts enkele gezangen, zoals de nieuwtestamentische lofzangen, gezongen mochten worden. Toen in 1773 de nieuwe psalmberijming in gebruik werd genomen, ontstond echter toch de wens nu ook het zingen van gezangen in te gaan voeren. Zo kon het vervulde *Oude Testament* in liederen zijn uitdrukking krijgen. Het duurde tot januari 1807 tot een nieuwe bundel met 192 *Evangelische Gezangen* in gebruik kon worden genomen. Veel van deze liederen zijn in vergetelheid geraakt, maar toch staat bijvoorbeeld het prachtige lied 'k Wil U, o God, mijn dank betalen van Herman Adriaan Bruining op een melodie uit het piëtistische Halle weer in het nieuwe liedboek.

Na een lange voorbereiding en de nodige problemen werd in 1869 een *Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen* met 82 nieuwe liederen gedrukt. Opvallend daarin is het verschijnen van de zeventiende-eeuwse Duitse dichter Paul Gerhardt wiens werk heel anders en gevoeliger van toon is dan veel Duitse gezangen uit de eerste bundel. Nieuw was ook het werk van de componist Johannes Gijsbertus Bastiaans die zorgde voor wel drieëndertig nieuwe zangwijzen. Heel bekend is het mooie *De heer is mijn herder* met een tekst van J.J.L. ten Kate. In de vervolgbundel is duidelijk een nieuw geluid te horen. Deze ontwikkeling zet zich voort in de *Gezangen voor den Eeredienst* uit 1938 met bijvoorbeeld het prachtige nieuwe lied *d'Almachtige is mijn Herder en Geleide* van Joost van den Vondel op muziek van Adriaan Cornelis Schuurman. Deze bundel wordt weer afgelost door het *Liedboek voor de Kerken* uit 1973. Dat gezangboek grijpt terug naar liederen uit de schat der eeuwen, maar tegelijk is er een opmerkelijke belangstelling voor het nieuwe liturgische lied dat, althans naar mijn mening, nu al, na veertig jaar, niet altijd de tand des tijds heeft weten te door-

staan. En in 2013 kwam het interkerkelijk *Liedboek*.

Als zijpad moeten nog genoemd worden de 29 *Eenige Gezangen* uit 1934 van de Gereformeerde Kerken. Negen van de gezangen waren ruim driehonderd jaar daarvoor al toegestaan door de Dordtse synode, zodat er feitelijk met enige gereformeerde zuinigheid twintig gezangen aan het repertoire werden toegevoegd. In 1956 kwam er als aanvulling een bundel *Enige gezangen*, de nummers 30 tot 59, bij. Het dunne boekje was indertijd verkrijgbaar met een lijmrand, zodat het achterin het psalmboek geplakt kon worden. In 1964 verscheen echter de veel royalere bundel *119 Gezangen*, waarin bijvoorbeeld ook het lied van Schuurman voorkomt. Bij de hervormden verscheen in 1965 de bundel *102 Gezangen* die duidelijker dan de nieuwe gereformeerde bundel vooruit wees naar het Liedboek voor de Kerken. Hiermee is eigenlijk in grote lijnen de geschiedenis geschetst van de officiële liedbundels van de twee calvinistische kerken die nu met de lutherse kerk gefuseerd zijn in de Protestantse Kerk in Nederland.

Met naast de psalmen ongeveer negenhonderd gezangen heeft het nieuwe Liedboek een omvang die alle vroegere gezangbundels bij elkaar overtreft. De bedoeling van de makers is duidelijk dat de bundel zo breed mogelijk gebruikt kan worden. Ieder kan een keuze maken. De politie komt niet meer aan de kerkdeur meeluisteren, zoals dat in de eerste helft van de negentiende eeuw nog gebeurde. Maar van de mooie liederen van Bastiaans zijn er niet veel overgebleven. Jammer vooral dat *Van U zijn alle dingen* met een tekst van Jan de Liefde niet meer voorkomt. Ook jammer dat Da Costa's *Wegen Gods, hoe duister zijt gij*, op een hernhutterse melodie, is komen te vervallen. Het kon zonder probleem door zowel vrijzinnigen als orthodoxen gezongen worden. Maar het is weer mooi dat het geliefde avondlied van Bruining wél terug is gekomen.

Begrip voor de boze dominee Ledeboer, die twee jaar voor zijn kerkpolitieke opvattingen in de gevangenis heeft gezeten, is hier wel op zijn plaats. In zijn boek over de gezangen van 1807 merkte de destijds bekende theoloog A.W. Bronsveld aan het begin van de vorige eeuw op dat die gezangen weliswaar volkomen recht in de leer blijven, maar dat ze, reagerend op de tijdgeest, toch ook zelf zowel verstandelijk als moraliserend van toon zijn. In een tijd van secularisatie leken, geheel in de geest van de Verlichting, overheid en kerkleiding bang te zijn geweest het veld van de gods-

dienst braak te laten liggen. Dat verklaart ook de aansporingen tot braafheid in de gezangen. De afgescheidenen en mensen als Ledeboer hebben althans op dit punt de geest der eeuw goed aan gevoeld en zich er terecht tegen verzet. In hetzelfde verband merkt Bronsveld op dat het oudtestamentische karakter, de diepe, volle toon van de psalmen zelden in de gezangen van toen is terug te vinden. Maar nog steeds vormen de berijmde psalmen, gezongen op de melodieën uit Genève, de monumentale erfenis van de calvinistische kerken. De beste liederen voor gemeentezang zijn naar mijn mening niet zozeer de gezangen die een bepaald gevoel of een bepaalde stemming willen overbrengen als wel de liederen die ruimte geven aan eigen emoties. De psalmen worden wat dat betreft zowel letterkundig als muzikaal maar zelden geëvenaard.

De kwaliteit van met name de psalmen wordt node gemist in het liturgische lied uit de jaren zeventig dat ook in het nieuwe liedboek ruim is vertegenwoordigd. Zelfs de beste gedichten van Oosterhuis of Barnard worden bedorven door bijvoorbeeld de zouteloosheid van een woordspeling die zijn oorsprong vindt in de arrogante gedachte van de dominee-dichter dat de mensen alles slikken zolang het maar vroom klinkt. Zondag is lappendag voor onzelveheer, zei Multatuli al. De zeurderige melodieën van Huijbers of Oomen maken helaas niet veel goed. Als je het toontje een keer te pakken hebt, kun je het zelf ook. Maar al deze kunstenaars worden in het nieuwe Liedboek ruimschoots overtroffen door de eigentijdse liedschrijvers uit de 'evangelische' hoek. Daar is van kunstenaarschap in het geheel geen sprake meer. Dat als het ware van binnenuit een persiflage op het christelijk geloof gegeven wordt, zullen sommige trouwe kerkleden moeilijk kunnen verkroppen. Anderen daarentegen hebben er kennelijk geen moeite mee.

Jan Smelik heeft met *Het nieuwe Liedboek in woord en beeld* gezorgd voor een mooie inleiding in de geschiedenis van de kerkzang. Zijn boek begint met de recente geschiedenis van het Liedboek door uiteen te zetten hoe het tot stand gekomen is en wat bij de keuzes de beweegredenen waren. Daarna behandelt hij de kerkmuziek vanaf het vroege christendom. Tamelijk uitgebreid gaat hij in op de ontwikkeling van de protestantse kerkmuziek vanaf de zestiende eeuw tot nu toe. Voor wie de smaak te pakken heeft, geeft ook het dertig jaar geleden verschenen *Kerkzang in de Nederlanden* van P.G. Kunst een goed overzicht van het protestantse lied.